

84 (2Рое-Кара)

Кара: 59 65 -1

с 59

КОНТРОЛЬНЫЙ ЭКЗЕМПЛЯР

И П Я Ч И Н



(СОКОЛ)





*Хасанланы Назир Ибрагимни джашы
(1934-1988)*

КЪАРАЧАЙ

Багъалы джуртум,
Бөгек Къарачай,
О таула, джерим, джуртум,
Джюрекден кетмейсе,
Ийнакъсыз этмейсе,
О ана зауугъум!

Сенде туугъанма,
Ёсеме джашнай,
Бар джашаууму джашай,
Джюрекден кетмейсе,
Ийнакъсыз этмейсе,
О ана зауугъум!

Бютеу ёмюрюм,
Ётген кюнлерим
Къордула сеннге, ийнан.
Джюрекден кетмейсе,
Ийнакъсыз этмейсе,
О ана зауугъум!

Къайры барсам да,
Къайда болсам да,
Сенсе акъылым, эсим.
Джюрекден кетмейсе,
Ийнакъсыз этмейсе,
О ана зауугъум!

Сеннге игилик,
Сеннге ашхылыкъ, —
Ма олду ант тилегим,
Джюрекден кетмейсе,
Ийнакъсыз этмейсе,
О ана зауугъум!

Сёзюм, алгъышым,
Кёлюм, айтырым,
Онг болсун джолунг, джашна.
Джюрекден кетмейсе,
Ийнакъсыз этмейсе,
О ана зауугъум!



Къарачай-малкъар халкъ тилбургъучла

Миллетими тилинден, тининден хапарым барды, дер ючюн, халкъда джюрюб тургъан, белгили халкъ тилбургъучланы бир да къуруса да асламысын хар бир сохта, хар ата-ана, устаз да (кесин бу

миллетни адамына санагъан, миллетине, кесине да сый бере билген хар адам да) азбар билирге керекди. Ууакъ сабийчиклеге айта, юрете турургъа борчлуду. (С.К.)

ОЙ, УЛЛУ КЪУШ, УЛЛУ КЪУШ!

*Ой, уллу къуш, уллу къуш!
Тюш да манга тѳшек эт,
Къартджыгъадан эшек эт!
Таш тиймесин бутунга,
Улумагъын¹ джуртунга!
Аш болмагъын къазаннга²,
Батылмагъын шауданнга.*

¹ Улумагъын — таралмагъын, айырылыб джыламагъын.

² Къазаннга тюшюб къайнама

³ Шаудан — къара суу

*Шаудандан³ а не чыгъар?
Къары-къары бѳз⁴ чыгъар!
Табсыз сѳзден не чыгъар?
Сѳз айтдыра, сѳз⁵ чыгъар.
Терс оюндан не чыгъар?
Уруш-тjююш, кѳз чыгъар.
Къарт кишиден не чыгъар?
Оюм, акъыл сѳз чыгъар!*

⁴ Къумачны бир тюрлюсю.

⁵ Сѳз — къайгъы, даулаш, дауур.

Сабий ойнатыу джубанч тилбургъуч

СОЛТАННЫ КЪАКЪЫШЫ

*Бу кимни къакъышы?
Аттяны къакъышы.
Аттяныкъы да тjююлдjю,
Анняяны къакъышы.
Анняяныкъы да тjююлдjю,
Зариятны къакъышы.
Зариятныкъы да тjююлдjю,
Рамазанны къакъышы.
Рамазанныкъы да тjююлдjю,
Лейланы къакъышы.
Лейланыкъы да тjююлдjю,
Солтанны къакъышы.*

Ойната тургъан сабийинги, ол таныгъан адамланы атларын айтаса.



ХАЛКЪДАН

*Мен кишиума, кишиума,
Темир таракъ тишлиме,
Кесим кѳбден кjючлюме,
Гѳзенлени ачама,
Чычханланы чачама,
Къаймакъ алыб къачама...*

*Если я гореть не буду,
Если ты гореть не будешь,
Если мы гореть не будем,
Так кто же тогда рассеет тьму?*

(Назым Хикмет)

Н. Сутеевден

ЧЫЧХАНЧЫКЪ БЛА КАРЫНДАШ

Чычханчыкъ Карындашны кѳргенди да былай айтханды:

— Мен сени ашайма!

— Тохта, энтда бир кесекчик сурат салайым, — деб тилегенди Карындаш. Сора Карындаш сызгъанды, сызгъанды да киштикни суратын салгъанды.

Чычханчыкъ, кѳркѳуб, кѳачыб кетгенди.

Соруула: 1. Карындашны джигитлиги неде танылады?

2. Карындаш, кѳркѳуб, джукъ этмей кѳйса, не, кѳалай боллукъ эди ишни арты?

3. Чычхан нек кѳркѳгъанды?

4. Мухардан, акъыллыдан кѳайсы кючлюдю?



БИЗ БИРГЕНГЕБИЗ, МЕДИНА!

Учкөкөндө 7-чи школну сохтасы Джуккаланы Медина назму джазаргъа ёчдю: керти къарачай халиси барды. Бурун, бизни ата-аналарыбыз джаш заманда огъуна, джаш, къыз, эркиши, тышырыу, сабий, уллу да назму, джыр, ийнар къурашдырыргъа ёч болгъандыла. Бусагъатда уа къайдагъы учхара, тыш затланы чайнай айланган адет болуб барады. Ол зат тин джаны бла тозурауду, ангыны седиреуюдо, тилни, адеблиликни джукълана барыуду. Сау болсунла тил, макъам, джыр, назму джаны бла миллетибизни чыгъармачылыкъ адетлерин къурутмазгъа кюрешиб тургъанла! Сау болсунла оюмларын, кёллерин, джыр, назму халда айта билгенле! Медина да аллай ашхы адамланы бириди. Бу "Атам" деген назмуну Медина атасы Махмутну ауушхан кюнюне джазгъанды. Назмуда ата-ана бла бала бир-бирине къалай бек керекли, багъалы болгъанлары, бир-бирлерине сакъ, хатерли болургъа кереклиси чертиледи. Джазгъанынгы къойма, Медина, биз биргенгебиз! Сени асыулу, ангылы, миллетин сюе билген, адеблц адам болурунга ыйнанабыз. Джашау насыб, чыгъармачылыкъ джетишимле теджейбиз! Атанг джандетли болсун!

(“Илячинни” редакциясы).

АТАМ

*Ой атам, мен къалай этейим? —
Джокъса сен энди мени къатымда!
Шо, къайытмаздан нек къоюб кетдинг
Бу джарсыу заманда сен бизни мында?!*

*Мен сенсиз — ёксюз, не этерими
Не кюрешиб ангылаялмайма.
Мен сени сынга бир кёрсем эди, —
Санарем кесими эм насыблыгъа.*

*Атам, сабийлей нек ёксюз этдинг,
Сен, менден безиб, арыгъан кибик?
Мени балалай нек къоюб кетдинг,
Ол дунягъа ашыкъгъан кибик?*

*Ой атам, атам, сен кетгенинде,
Кетгенчад дунядан рахатлыкъ,
Джукъланыб къалгъан кибик болгъанды
Джашауда насыб, татыу, джарыкълыкъ.*

*Не терслигибиз бар эди бизни,
Бир-бирибизден нек айырылабыз?
Сен биргебизге джашар ючюннге
Биз бир мадар нек табалмайбыз?*



ДЖУККАЛАНЫ МЕДИНА,
Учкөкөн, июль, 2004. 7 кл.

КЪАРЫЛГЪАЧ БЛА ЧИБИН

(Къарачай-малкъар халкъ джомакъ)

Бир джолда Джылан Чибинни чакъыргъанды да былай айтханды:

— Чибин, сен дженгил учаса, гитчесе да кѣзге да тюшмейсе, сен баралмазлыкъ джер джокъ, сен тыялмазлыкъ джан джокъ. Хар джанны-джаныуарны бир ёч ашы болады. Мен а алкъын кесиме джукъ сайлаялмай турама. Сен учуб айлан, хар нени къаб да кѣр, сора нени къаны эм татлы эсе, аны къанындан меннге алыб кел, сора мен ол джаныуарны ашаучу боллукъма!

Анга разы болуб, Чибин, хо, болсун, деб, учуб кетгенди. Джер-джерде айлануб, хар нени къабыб, къаныны татуун кѣрюб, эм ахырында адамны къанын эм татлыгъа санагъанды. Сора адам къанны джыланнга элтирге бир кесекчикни тилине алыб, ызына учханды. Келе келиб, солургъа терекге къонганды.

Чибинни эслеб, Къарылгъач келгенди да, къайданса, не айланаса деб, Чибиннге хапар соргъанды. “Былай да былай, джылан айтханны этиб, хар затны къабыб кѣргенме да, дуняда джан-джаныуарланы барындан да адам къанны джаратыб, аны джыланнга алыб бара турама”, — деб, Чибин хапар айтханды.

Къарылгъач Джыланни да, анга шабай болуб айланган Чибинни да аман акъыллы болгъанларына ичинден къыйналгъанды. Адамлагъа уллу заран, инджиу салыргъа башлагъанларына ачыгъанды. Сора:



— Хо бир да санга! Сора сен, бу гитче затчыкъ, адамны къанын къалай этиб алаллыкъ эдинг?! Алалмагъанса, айта-с а алай ансы! — дегенди Чибиннге.

— Алалгъанма, къабыб алгъанма, ыйнанмаймыса? — дегенди Чибин махтаныб. Сора иш этиб:

— Ыйнанмайма! Алай тюз айта эсенг, къайда, кѣргюзчю! Мен адам къанны башхаладан айырыб бек ариу танырыкъма! — дегенди Къарылгъач.

— Ыйнанмай эсенг, ма, тилими тубюне къарачы! — деб, Чибин тилин чыгъаргъанды. Сора олсагъатлай Къарылгъач сермеб Чибинни тилин арты бла юзгенди да алгъанды. Чибин ызз-з дегенди, андан ары джукъ айталмай, сѣлешалмай къалгъанды. Къарылгъач учханды да кетгенди. Чибин да хапар айтыргъа салыб Джыланнга баргъанды. Ёзге ыззз-джызз дегенден ары хапар айталмагъанды. Джылан да аны джызылдагъанындан джукъ ангылаялмагъанды, кимни къаны эм татлы болгъанын билалмагъанды. Алай бла адамгъа къаныкъмай къалгъанды. Чибин а, аман ишден баш бурмагъаны амалтын, алай тилсизлей къалыб кетгенди. Адамла уа Къарылгъачны айырыб аны ючюн артыкъ багъалатадыла, дейдиле.

Соруула:

1. Чибин аман ишге нек къошулгъанды?
2. Къарылгъачны халиси къаллайды, джаратамыса?

ЭШИКЛЕНИ АРЫ БИР АЧ

— Эшиклени ары бир ач,
Ары бир кирейим,
Кёзлеринги ариулугъун
Кесим бир кёрейим.

— Кёзлерими ариулугъун
Билмегенмисе?
Акъ къаяда къара дугъум
Кёрмегенмисе!

— Эшиклени ары бир ач,
Ары бир кирейим,
Къашларынгы ариулугъун
Кесим бир кёрейим.

— Къашларымы ариулугъун
Билмегенмисе?
Къарылгъачны къанатларын
Кёрмегенмисе!

— Эшиклени ары бир ач,
Ары бир кирейим,
Санларынгы ариулугъун
Кесим бир кёрейим.

— Санларымы ариулугъун
Билмегенмисе?
Чегетледе субай нарат
Кёрмегенмисе?!

1. “Эшиклени ары бир ач”, — дегенни къалай ангылайса? (Сеннге сёзюмю айтыргъа, сени бла сёлеширге эркинлик бер, кёллюбюз ачыкъ болсун деген).

2. “Кесим бир кёрейим” дегенни къалай ангылайсыз? (“Мен биреуню сёзюне къарамайма, кесим ангыларгъа, сёлеширге, билирге, кёрюрге, сюеме адамлыгъынгы, ариулугъунгу, акъыллылыгъынгы, оюмунгу” деген магъанада...)

3. Къарачай халкъ суратлау ангыда къарылгъач нени белгисиди? (Назик, таза ариулукъну).

4. Азбар этигиз, джырларгъа юренигиз.



1. Къарылгъач уясына сакъ.
2. Къарылгъач гёбелеккеге ёч.
3. Къарылгъач уясын ишлегенча.
4. Къарылгъачны къуйругъу айры, джылан-ны тили айры.

НАРТ СЁЗЛЕ

1. Ариу-ариуда не ариуду десенг, джюрек суйген ариуду.
2. Бек суйгенингден бек кёллюгъ къалыр.
3. Джюрек суйген — джуддуз.
4. Игиле - кёб, суйген — аз.
5. Кеси кетгенни джюкълама.
6. Мамулий бла Тотулий кибик.
7. Не суй да — джарат, не джарат да суй.
8. Суймегеннге сюртюлме, сокъур кёзге тюртюлме.



КЪОЯНЧЫКЪНЫ ШКОЛГЪА БАРГЪАНЫ

Бир джолда Къоянчыкъ чегетде бир ариу юйчюкню кѳргенди. Къараса, юйчюкню эшик башында бир затла джазылыб тура. Эшигини башына джукъ джазылгъан — ол школну адетиди деб, къоянчыкъ школгъа кирирге, окъургъа юренирге таукел болду. “Окъумагъан – сокъурчады”, — деучен эди Къоянчыкъны къарт атасы.

Къоянчыкъ кеси кесине: “Сокъурчадан эсе, окъурча болгъан игиди башыма”, — деб, ол юйге кириб барды. Барса, аллайгъа барсын: стол джанында бир ариу Кирпи олтуруб тура. Къоянчыкъ сейирсинди, джунчуду.

— Кел, Къоянчыкъ, кел! Тартынма! Кереклинги айт! — деди Кирпи.

— Къоянчыкъ Кирпини кѳзлеринде омакъ кѳзлюклеге, аллында столда ариу китаблагъа сукъланыб къарады, сора ингичке шош ауазчыкъ бла:

— Иш къолай болсун! — деди. — Мен окъургъа келгенме.

Кирпи, ѳргеракъ къобуб, аны саламын алды. Джарыкъ болду.

— Сау бол, Къоянчыкъ! Къонакъ



бол! Олтур! — деб, шиндикчикни кѳргюздю. Къоянчыкъ аны устаз болгъанын анылады. Сора, устазгъа намыс этиб, олтурмай, арлакъда сюелди. Тѳбен къарады. Устаз аны джаратды.

— Окъургъа сюе эсенг, бери тюз келгенсе! — деди Кирпи-устаз. — Бу школду. Эшикни башына! «Джаныуарланы ушколу» деб джазылыб турады. “Ушкол” деген — “юч къол” деген болады. Кесинги эки къолунг — эки къол, къолунга къалам алсанг, — ол да бир къол. Юч къол боладыла. Джаза билген а билмегенден кѳб кереге онгледу. “Джаныуар” деген а — “джаны бар” деген магъананы тутады. Джаны барны уа билими да, этими да болмаса, джанын къалай джашатырыкъды? Кесинг сагъыш эт!

— Этдим! Ушколгъа келирге, окъургъа керекди ол! — деди Къоянчыкъ. — Ма менича!

— Машалла! — деди устаз. — Къалай иги баласа сен! Сиз, къоянла, тартынчакъ, джууаш миллетсиз, таза иннетлисиз. Чыркымсыз. Окъуу, билим сизге айырыб бек керекди. Окъуу, билим кюч береди. Джолунг болсун!



Сора ма! — деб бир хызенни узатды.

— Ма, Къоянчыкъ, бу хызенни ал. Ичинде элибле бардыла. Ала бла окъургъа юрениб башларыкъса. Къара да, элиблени бир-бирлеринден башхалыкълары болгъанын эслерге юрене тур. Тамбла келсенг, “Элибле” китаб да берирме, — деб, Кирпи-ушаз Къоянчыкъгъа бир омакъ хызенни узатды. Къууанч тыбырлы болуб, хызенни да алыб, ушаз бла саламлашыб, Къоянчыкъ анасына атланды. Бара барыб, джолда хызенде затларына къараргъа суйдю. Хызенни аллына, джерге салыб къараса — башы къысылыб тура. Кюрешди, кюрешди, — тешалмады. Сора чайнады да бир мюйюшюн тешик этди. Алайдан чыгъарыб, талай элибге къарады, къууанды, ыйнакълады. Тансыгъын алыб, бирем-бирем быягъы тешикден ызына джыйды да, хызенни да сыртына атыб, юйге кетди.

— Анакайчыгъым, мен окъургъа юренирге ушколгъа барыб, элибле алыб келеме! — деб, иги арлакъдан огъуна хахайлады.

— Кертими айтаса!? Машалла! Окъугъан — акъыл окъуйду! — деб къууанды анасы.

Къоянчыкъ, анасыны къатына гузаба джетиб, эрлайына хызенин сыртындан атыб, ичин къакъса — джукъ да джокъ! Хызен — бош, элибле — джокъ! Хызенни башы уа къысылгъанлайыча тура.

Сейирсингенден Къоянчыкъны ауузу ачылыб къалды.

— Бу тешик а неди? Мындан агъызгъан болурса, — деди анасы.

— Огъай. Тешикни мен иш этиб элиблеге къараргъа деб этгенме. Ала тегюльорге деб этилмегенди ол, — деди Къоянчыкъ.

Анасы ышарды.

— Ызынг бла ызынга барсанг, табарыкъ болурса элиблеринги, — деб джоралады ол.

Къоянкай келген джолу бла ызына айланыб чабды. Арлакъ барса, бир тюлкю балачыкъ тура. Аллында да — Къоянчыкъ тас этген элибле.

— Ала меникилле! Тийме! — деб хахайдан алды Къоянчыкъ. — Мен ала ны ушколда ушаздан окъургъа деб алыб келеме.

— Тиймейме тиймей, тешикхурджун! — деди тюлкю бала.

— Сенсе тешик хурджун! — деб джюрексинди Къоянчыкъ.



— Мени хурджунум джокъду, сора тешиги къалай боллукъду?! — деб сейирсинди тюлкю бала.

— Хурджунунгу тешиги болуб, хурджунунг андан тюшгенди да, аны ючюн джокъду! — деб бегитди Къоянчыкъ.

— Джокъ хурджун – джокъду. Сора ол къалай тюшерикди?! – деб чамланды Тюлкючюк.

— Тешиги болуб, тешигинден сыбдырылыб тюшерикди да, тюше уа, тюш-

ген элиб кибик, джокъ боллукъду! – деб ангылатды Къоянчыкъ.

Джокъ хурджун кеси кесини тешигинден къалай тюшеригин ангылаялмай, Тюлкючюк арсар болду. Сора:

— Ангылаялмайма! – деди.

— “Окъугъан — акъыл окъуйду”. Школгъа барсанг, нени да ангылаялырча боллукъса, — деди Къоянчыкъ джарыкъ, элиблерин хызенчигине джыя.

Аны ашырыб, тюлкю балачыкъ да школ таба тебреди.

Соруула. 1.Кирпи –устаз “ушкол”, «джаныуар» деген сёзлени магъаналарын къалай ангылатханын джаратамысыз?

2. Окъугъанны юсюнден Кирпи-устаз бла Къоянчыкъны анасы не дейдиле?

3. Къоянчыкъ окъургъа нек алланады?

4. “Тешихурджун”, “тешик хурджун” деген сёздеде, аланы магъаналарында не башхалыкъ танийсыз?

5. Тас болгъан тешикли хурджунну юсюнден Къоянчыкъ бла Тюлкючюкню логикаларында (оюмларында) къайсыныкы тюздю?

6. “Окъугъан – акъыл окъуйду” деген нарт сёзню джаратамысыз?

ОКЪУУНУ ЮСЮНДЕН НАРТ СЁЗЛЕ

- 1.Адам болургъа сие эсен, къадал да адамыча окъу.
- 2.Окъугъан- асыу, окъумагъан – джарсыу.
3. Аман сохтаны китабы тас болуучу болур.
4. Окъугъан адам адамгъа зарланмаз.
5. Окъугъан –озар, окъумгъан – тозар.
6. “Элиб” — деген элге боллушур.
7. Окъумагъан сокъурду, сокъур ташха абыныр.
8. Окъуу— билимни ачхычы, билим – дуняны бачхычы.
- 9.Окъугъан – ийне бла кёр къазгъан кибикди.
10. Къарангыны –кюню къара.
11. Окъугъанны бети джарыкъ.

1. Адамыча — иги.
2. Тозар – джунчур, абыныр, къыйналыр.
3. Элиб – хариф.
4. Кёр – къабыр.
5. Къара – къыйын, джунчуулу.



II. Сёзле ачыкъ эмде къысыкъ тауушладан къуралгъаны белгиледи. Харифле (элибле) тауушланы джазыу белгилеридиле. Бир къауум халкъланы джазыу культураларында ачыкъ тауушланы джазмай, окъугъан, айтхан заманда къошуб къоядыла. Бизни джазыу джоругъубузда ачыкъ, къысыкъ тауушла да, эки джарты ачыкъ-къысыкъ у бла й да джазмада бериледиле. Кертиди, эки — юч тауушну бир хариф белгилеген төреси барды. Сёз ючюн, Х хариф къаты Х (чарх), джумушакъ хъ (хомух), дагыда һ (һаман, һар, һара!) тауушланы белгилейди, ю - йу бла У? " –йо бла Ц тауушланы тутадыла. (Юй – Уй, ёгюз – Ц гюз дегенча). Джазыу джорукъланы тилни энчи ышанларына кёре джарашдыра, айныта барыучандыла. Бизни тилни энчи баш – халыкъ ышанларына кёре, ачыкъ тауушланы джазмагъан төребиз болса, аланы окъугъан заманда магъана хыйсаб бла тюз айта барыр мадар болмазлыгы хахъды. Ол себебли, къыйналлыкъ эсек да, ачыкъ, къысыкъ болсун, сёздеде барын да тюз джазаргъа юренирге керекди. Тюз джазаргъа дженгил юренген адамны эси сёзню къалай джазарыгына кетиб турмайды да, аны магъанасына сагыш этерге заманы болады, иги оюм этерге юренеди. "зге, оюм хыйсабыбызны ёсдюрюр, айнытыр ючюн, сёз оюнла бла шох болсакъ, кесибибизге хайырды.

Бу харифлеге, (элиблеге) къысыкъ элиб (хариф) джоппулагъа ачыкъланы къошуб, къаллай бир, ненчашар сёз къураяллыгыгъызгъа къарагъыз. Билячалагъа дженгил къараргъа ашыкъмагъыз. Джазыб бошасагъыз а, кесигиз табалгъаныгъызны да, билячада берилгенлени да санагъыз да, берилгенни саулай табалгъан эсегиз, оюм хыйсабыгъыз игиди, кёбюрек табалгъан эсегиз, анга кёре – артыкъ да игиди, джартысын табалгъан эсегиз – 50% болады. д.а.к. Сёз ючюн, Б-ны алсакъ: Ба! (междо-метие), аба, бу, д.а.к. Къысха Й бла у –ну суйсегиз, къошугъуз, суйсегиз, къошмагъыз. Омоформаланы къошаргъа дурусду (аффикс джангы магъаналы сёз къошса).

-Таракъ минусе къз!
 -Боладгы; тарга.

1. Н	2. ДЖЗ	3. ЦЖК	4. ДЖКЪ	5. ДЖЛ	6. ДЖЛК	7. ДЖЛКЪ	8. ДЕТ	9. КЪБН
10. КН	11. КРН	12. КРТ	13. КЪРТ	14. СТ	15. ТЛКЪ	16. ТМКЪ	17. ТБ	18. ЧЛКЪ



(Тамакъ)
 О-хо-о!
 1. Токъмакъ-къ?
 2. ОхА = а

Э-хе-й!
 Къайсы
 къ кете?

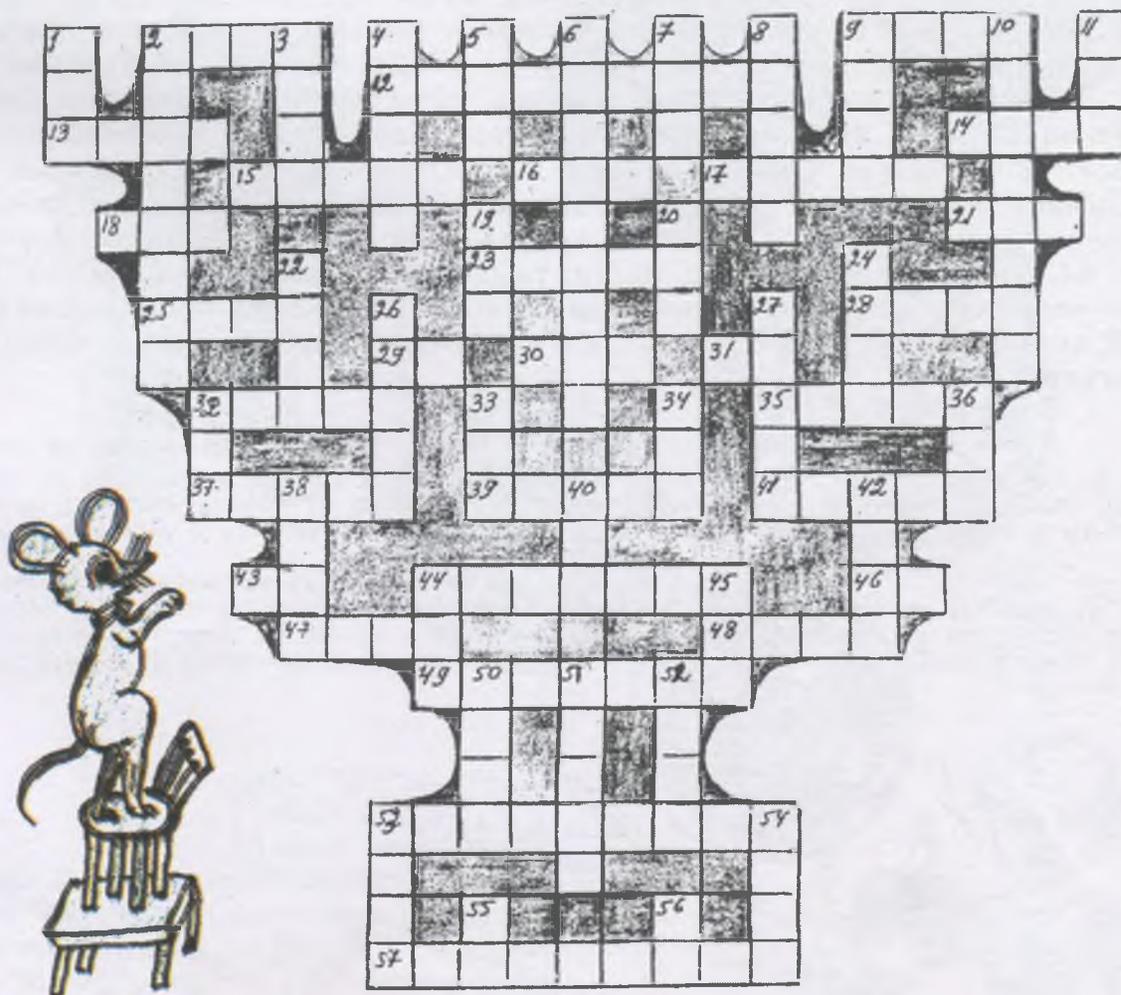


1. **Н:** нэ, эн, он, ун, ана, уна, эне, юн (агаз); **И бга:** иине, **ДЖЗ:** джаз, джаза (наказание), джез, джюз, джюзю, джюзиз (джюзизилдараң).
3. **ДЖК:** джек, джюк, джик, эджик (сгор), аджика.
4. **ДЖКР:** джакр, джокр, джукр, джукра, джукру, оджакр; джукрукр, джакр.
5. **ДЖЛ:** джал, джол, джыл, джел, джала, джула (тамон), джыла, джылы, аджал, джюлю, джылы.
6. **ДЖЛК:** джелке, джилек, джулка (улхучу), джалака (джут, джаламиш).
7. **ДЖЛКР:** джалкря, джалкря (эрикчек), джылкря, джылкряу, джалакря (джаламиш, джут), джалакряу, джолкря (тюбе), джылкря (шабашка), джылкря (джылка, улхучу, шабашник).
8. **ДЖТ:** джат, джут, джети, джете, джити.
9. **КРБН:** кробан, крабан, крабын.
10. **КН:** кюн, кино, экен, ёкюн, акини, укуну, (кы — кыш), Коня (Турцияда шахар).
11. **КРН:** кёрне (бурма кыозу тери), кидни.
12. **КРТ:** кёрти, кёрт (кырырыр кес), кюрт, ёкюрт, кюрет, карт, кидит, карта.
13. **КРПТ:** крарт, крурт, крарт, крарта, крарат, крурт, крурат, крурат, крорат, крурт.
14. **СТ:** аста (мекдом: тоба-тоба), уста, исте (кырыынсын), сат, сатю (осал), сют, сйт (джыла), саты (святённын).
15. **ТЛКР:** талкря (джокря, бошалан), тылкря (джугулан), атлыкря, отлыкря, ата-лыкря, талкря, талакря, тулкря, толукря (кент, кёлённён, семиз).
16. **ТМКР:** тамакря, тумакря (эсиз).
17. **ТБ:** таб, тоб, теб, тоба, теба, тебө, тоба, атыб, атыб (кытыб), атаб.
18. **ЧЛКР:** чалкря, чолакря, ачлыкря, чалкря (капиз), чалкря, чылкря (уч этилик) (д.а.к. (сиз бу билгичларда берилмерен сезлени табарга да болукчуз).

II. БИЛГИЧЛАР:



III. Сёзбер “Алгыш аякъ”. Къарачайда адет бла, ата-бабаларыбыз алгыш аякъ-гъа бал суу къуйгъандыла. Тамада алгыш этиб, эм алгъа 1-2 сабий, сора тамада, андан сора башхала уртлаб, ашаргъа джарашхандыла. Джутларын сюрюб, джел элтмезча болгъандан сора, хапаргъа, джыргъа, тойгъа джарашхандыла. Биз бу «Алгыш аякъны» сёзледен толтургъанбыз. Сёзберни билячаларын излей, кеслерини сёз таба билиу хыйсабларын ёсдюргенле алгышлыкъ болсунла, аланы джашауда ашхы муратлары толсунла! Ала миллетин, аны тилин сюе, багъалата билгенледиле. Адам а къайсы тилде сёзлеше эсе, ол миллетни адамыды (иш чот бла сёлешгенни айтмай). Тилни сатыу — миллетни сатыуду. Биз аллайладан болмайыкъ.



КЪНДЕЛЕНИНЕ: 2. Эки ауузлу уллу бычакъ. 9. Халкъда джюрюген хали — джашау джорукъ. 12. Къызбайлыкъ (синоними). 13. Ананы баласы джангы туугъан заманындагы сютю. 14. Чапыракълы терек. 15. Мюрзеу битген джер. 16. Юй хайыуан. 17. Бара тургъан джыл. 18. Терен тар чунгур. 19. Къыш джаугъан акъ джауум. 23. Мийикни антоними. 25. Тобукъ сюек. 28. Ыйыкъда кюнню аты. 29. Джукъ джукъгъа тийсе, басса къалгъан белги. 30. Татлыны къаршчы сёзю. 31. Биреуге джукъну ал деб узатхан айтырыкъ сёзчюк. 32. Малны эзиб сохта этерге джараулу ич

органы. 35. Къой малны джыл кеминдеги баласы. 37. Къабаны, хауунну- ёзгени урлукъ къатыш ич джумушагы. 39. ...-саба. 41. 3-4 джылдагы къой мал. 43. Ишге къол джарашмакълыкъ, къол таблыкъ. 44. Джаз джаууучу чапыракълы къар. 46. Транспорт хайуан. 47. Гюнахлы, динсиз. 48. Мийик къая. 49. Ораза ай. 53. Хынылыкъ, адебсизлик, ишленмегенлик. 57. Учууукъ.

ТИГИНЕ: 1. Тыбына, джукъну башын къысар зат. 2. Ич джауда биширилген эт, ич-мич. 3. Мюрзау зат. 4. Алджаулу, тентек. 5. Орта. 6. Адамны инджиуюне, аманына къууаныб сёлешиучю. 7. Бармакъ базыкълыгы узунлукъ. 8. Аз агъыракъ. 9. Джууукъ джетген. 10. Аууу, джыгылыу. 11. Эртденбла чыгыб, ингирде бугъуучу. 19. Джылны джангырыу чагы. 20. Айю джаларгъа суйген татлы зат. 22. Билим алыу. 24. Бурун сыркыу джашла юню ичине джашырын къараучу тешик. 26. Суу барыучу труба. 27. Дам хыйсаб. 32. Къатхан суу. 33. Думп, табылмагъан. 34. Малны, адамны тёбен саны. 36. Аныча бол, анга... 38. Къонгураучукъ, джызылдауукъ. 40. Тууралмай, саудан тишлениб бишген бёскюн. 42. Намазгъа чакъырыу таууш. 44. Созулуб, макъам бла айтылгъан. 45. Бычакъ, къама къаб. 50. Эм ардагы. 51. Саутланган адам джыйын. 52. Бек иги, ашхы халили, сыйлы шартлары болгъан. 53. Билим алыу процесс. 54. Джукъну кесекчик кес, белги, тамгъа-ёзге сал. деген этим. 55. Таблыкъ, неда солну антоними, къаршчы сёзю. 56. Онбешден бирни онеки кере алыб, анга бирни алты кере къошуб, анга тёртню къошуб, аны экиге юлешсент чыкыгъан сан.

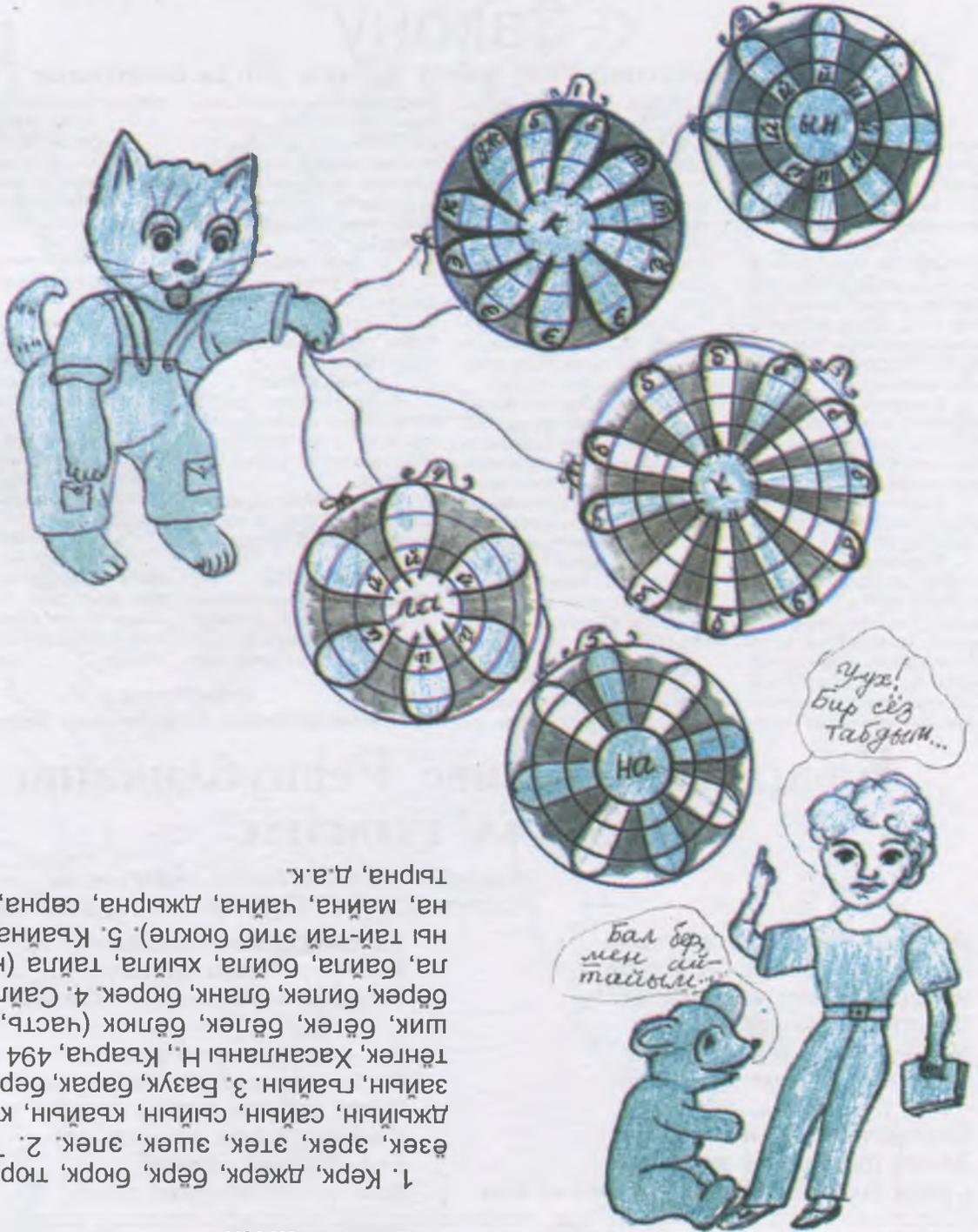
БИЛЧАЛАРЫ: Кенденение: 2. Къама. 9. Адет. 12. Къоркъакълыкъ. 13. Уууз. 14. Эмен. 15. Сабан. 16. Мап. 17. Бызыл. 18. Уру. 21. Къар. 23. Алаша. 25. Ашыкъ. 28. Джума. 29. Ыз. 30. Ачы. 31. Ма. 32. Баур. 35. Токлы. 37. Зылды. 39. Саут. 41. Уада. 43. Джабалакъ. 46. Ат. 47. Ассы. 48. Ыран. 49. Рамазан. 53. Дюрёнлик. 57. Сенткилек.

ТИГИНЕ: 1. Бай. 2. Къууурдакъ. 3. Арпа. 4. Акъмакъ. 5. Арпа. 6. Табалаучу. 7. Эли. 8. Акъсыл. 9. Ахлы. 10. Томпалау. 11. Кюн. 19. Джаз. 20. Бал. 22. Окъуу. 24. Оджакъ. 26. Ырыты. 27. Татыу. 32. Ыз. 33. Тас. 34. Бут. 36. Уша. 38. Лаба. 40. Уча. 42. Азан. 44. Джыр. 45. Къын. 50. Ахыр. 51. Аскер. 52. Асыл. 53. Дёрс. 54. Кёрк. 55. Онт. 56. Юч.



IV. КЮРЕН ЧАЛДЫШЛА

Кюрен чалдышланы кёзлерин толтуругъуз. Сёзлени тюз табыб джазалсагъыз, хар сёзню ахыры ортадагъы кюренчикде харифле бла тамамланыб барлыкъдыла, марла; юзю-к дегенча. Кишиуну омакъ боягъыз.



1. Көрк, джерк, берк, бюрк, тюрк, төрк, эзек, эрек, этек, эшек, элек. 2. Тыйын, джыйын, сайын, сыйын, кыйын, джыйын, джыйын, гыйын. 3. Базук, барак, берик (сан тёнгек, Хасанланы Н., Къарча, 494 б.), бе-шик, бёлек, бёлек, бёлюк (часть, доля), берек, билек, бланк, бюрек. 4. Сайла, сыйла, байла, бойла, хыйла, тайла (кыумач-ны тай-тай этиб бюктө). 5. Къайна, кыйна, тырна, дак.

Билгичлери:

Къарачай-Черкес Республиканы кърал гимнини юсюнден Закону

Халкъ Джыйылыу 1998 джыл мартны 26-да бегитгенди

1-чи статья

Къарачай-Черкес Республиканы Кърал гимни миллет культураны, адетлерин Къарачай-Черкесияны кѣб миллетли халкъларыны бирлигин сакълауну белгисиди.

2-чи статья

Къарачай-Черкес Республиканы кърал органлары бардыргъан къууанч джыйылыулары эмда башха мероприятиелени кѣзююнде Къарачай-Черкес Республиканы Кърал гимни согулады:

- Къарачай-Черкес Республиканы Кърал байрагын кѣлтюрден заманда, эсертмелени эмда эсертме белгилени ачхан заманда;

- Къарачай-Черкес Республиканы кърал саугъаларын берген кѣзюуде;

- Къарачай-Черкес Республикагъа кърал официал визит бла келген тыш къралла бла аланы правительстволарыны башчыларына тюбеген эмда аланы ашыргъан заманда. Аллаи тюбешиулени кѣзююнде эм алгъа къонакъгъа келечилерин ийген кърал-

ны гимни согулады, андан сора Къарачай-Черкес Республиканы Кърал гимни согулады.

- Россия Федерацияны эмда Къарачай-Черкесияны кърал байрамларын белгилеуге джораланнган къууанч джыйылыулары ачхан эмда джабхан кѣзюуде.

3-чю статья

Къарачай-Черкес Республиканы Кърал гимни Къарачай-Черкес кърал телерадиокомпания бла бериледи:-

- телебериулени кѣзююнде -Къарачай-Черкес Республиканы кърал байрамларыны кюнлеринде Къарачай-Черкес кърал телерадиокомпанияны телепрограммалары эфирге чыгъарны аллы бла;

- радиобериулени кѣзююнде – кюн сайын Къарачай-Черкес кърал телерадиокомпанияны биринчи радиопрограммасы эфирге чыгъарны аллы бла.

4-чю статья

Кърал властлары эмда кеси кеслерине башчылыкъ этген джергили органлары, уч-

реждениелени, организациялары, бирем башха адамлары джюриген Законда айтылганындан чыкъмай этилген оноуларыны тамалында Къарачай-Черкес Республиканы кърал гимни согулургъа боллукъду.

5-чи статья

Спорт эришиулени бардыргъан заманда да Къарачай-Черкес Республиканы Кърал гимнин сокъдурргъа боллукъду.

6-чы статья

Къарачай-Черкес Республиканы Кърал гимнин оркестр, хор, оркестр-хор неда башха инструментле согъаргъа боллукъду.

Аны бла бирге звукоджазыуну мадарлары да хайырландырылыргъа боллукъду.

7-чи статья

Къарачай-Черкесияны Кърал гимни согулгъан заманда алайда болгъанла бары да ѳрге турадыла, эркишиле бѳр-

клерин тешедиле.

8-чы статья

Къарачай-Черкес Республиканы Кърал гимнини сѳзлери, макъамы да тюрлендирилмей, бу Законда бегитилгенича джырланьргъа, согулургъа керекдиле.

9-чу статья

Къарачай-Черкес Республиканы Кърал гимнин сокъгъан (джырлагъан) заманда аны бир затын да тюрлендирилмей тыйыншлысыча айтыу мероприятиелени бардыргъан кърал властлары органларыны, кеси кеслерине башчылыкъ этген джергили органлары, предприятиелени учреждениеле бла организациялары башчыларыны борчларыды.

10-чу статья

Бу Закон (2-чи бла 3-чю статьяларындан къалгъанла) ала кюнлерине 1998 джыл майны 15-ден киредиле) басмагъа чыкъгъаны бла кюнчюне киреди.

ХУБИЙЛАНЫ В.,

Къарачай-Черкес Республиканы Башчысы

Къарачай-Черкес Республиканы кърал гимни

Макъамын ДАУРОВ Аслан джазгъанды.

Сѳзлерин СОЗАРУКЪЛАНЫ Юсуф джазгъанды.

Древней Родиной горжусь я!
Вечен свет снегов Эльбруса
И свята Кубани чистая струя!
Эти степи, эти горы
Мне – и корни и опора,
Карацаево-Черкесия моя!

Благодарен я отчизне
За все годы своей жизни
Среди братских языков, родимых лиц

Ты дана самой природой,
Колыбель моих народов,
Городов моих, аулов и станиц!

Ты – жемчужина России!
Пусть под мирным небом синим!
Будет доброю всегда судьба твоя!
И живи в веках, родная,
Бед и горечи не зная,
Карацаево-Черкесия моя!

Сурат салыргъа юренигиз!
Боягъыз!



ГОСУДАРСТВЕННАЯ
НАЦИОНАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА
КАРАЧАЕВО-ЧЕРКЕССКОЙ
РЕСПУБЛИКИ
им. Х.Б. Барданчиевой

2006

Редколлегия:

Салпагарова К.А. (гл. ред., учред.),		Январь		Февраль		Март
Джуккаева Б.Ю. (зам. гл. редактора),	Пн	2 9 16 23 30		6 13 20 27		6 13 20 27
Батчаев А.-М.Х.	Вт	3 10 17 24 31		7 14 21 28		7 14 21 28
Журнал зарегистрирован региональным управлением	Ср	4 11 18 25		1 8 15 22		1 8 15 22 29
	Чт	5 12 19 26		2 9 16 23		2 9 16 23 30
	Пт	6 13 20 27		3 10 17 24		3 10 17 24 31
	Сб	7 14 21 28		4 11 18 25		4 11 18 25
	Вс	1 8 15 22 29		5 12 19 26		5 12 19 26

Госкомпечати КЧР 18.04.96 г. Свидетельство № Ж 0055. Журнал "ИЛЯЧИН" ("Сокол"). На карачаевском и русском языках. Составитель-редактор К.А. Салпагарова.		Апрель		Май		Июнь
Художник-оформитель -	Пн	3 10 17 24		1 8 15 22 29		5 12 19 26
Салпагаров Р.	Вт	4 11 18 25		2 9 16 23 30		6 13 20 27
Технический редактор	Ср	5 12 19 26		3 10 17 24 31		7 14 21 28
Ф.А. Заузанова.	Чт	6 13 20 27		4 11 18 25		1 8 15 22 29
Формат 84x108 ^{1/16} .	Пт	7 14 21 28		5 12 19 26		2 9 16 23 30
Бумага офсетная.	Сб	1 8 15 22 29		6 13 20 27		3 10 17 24
Печать офсетная. Печ. л. 1,0.	Вс	2 9 16 23 30		7 14 21 28		4 11 18 25

Тираж 4000 экз. Заказ № 4592.		Июль		Август		Сентябрь
	Пн	3 10 17 24 31		7 14 21 28		4 11 18 25
	Вт	4 11 18 25		1 8 15 22 29		5 12 19 26
	Ср	5 12 19 26		2 9 16 23 30		6 13 20 27
	Чт	6 13 20 27		3 10 17 24 31		7 14 21 28
	Пт	7 14 21 28		4 11 18 25		1 8 15 22 29
	Сб	1 8 15 22 29		5 12 19 26		2 9 16 23 30
	Вс	2 9 16 23 30		6 13 20 27		3 10 17 24

		Октябрь		Ноябрь		Декабрь
	Пн	2 9 16 23 30		6 13 20 27		4 11 18 25
	Вт	3 10 17 24 31		7 14 21 28		5 12 19 26
	Ср	4 11 18 25		1 8 15 22 29		6 13 20 27
	Чт	5 12 19 26		2 9 16 23 30		7 14 21 28
	Пт	6 13 20 27		3 10 17 24		1 8 15 22 29
	Сб	7 14 21 28		4 11 18 25		2 9 16 23 30
	Вс	1 8 15 22 29		5 12 19 26		3 10 17 24 31